Reetta Siukola

13.4.2022

Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunta

K 7/2022 vp Yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomus eduskunnalle 2022

THL kiittää mahdollisuudesta lausua yhdenvertaisuusvaltuutetun eduskuntakertomuksesta. THL katsoo valtuutetun esiin nostaman mukaisesti, että ihmisten erilaiset lähtökohdat ja mahdollisuudet yhteiskunnassa vaikuttavat merkittävästi heidän asemaansa, osallisuuteensa ja mahdollisuuksiinsa Suomessa. THL tukee näkemystä siitä, että tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteuttaminen edellyttää, että syrjintään perustuvaa eriarvoisuutta pyritään aktiivisesti poistamaan kaikilla yhteiskunnan alueilla. Tämä kertomus on tärkeä havainnollistaja aktiivisen ja määrätietoisen työn tarpeesta. **THL on arvoiltaan yhdenvertaisuuden suunnannäyttäjä** ja oman toimintansa kehittämisen ohella tuottaa myös toimivia edistämisratkaisuja ja väestöryhmittäistä tietoa kaikkien yhdenvertaisuustyötä tekevien tueksi.

On yhtäältä huolestuttavaa kuulla, että yhdenvertaisuusvaltuutetulle tulevat yhteydenottomäärät ovat kasvaneet vuosittain merkittävästi. Toisaalta se voi kertoa myönteisesti myös siitä, että ihmiset osaavat tunnistaa syrjintää aiempaa paremmin ja etsiä tukea ja keinoja siihen puuttumiseksi. On tärkeää, että **kasvaneet tapausmäärät otetaan huomioon valtuutetun resursoinnissa**. THL pitää valitettavana sitä, että valtuutettu voi nykyresursseillaan toimia vain rajoitetusti, esimerkiksi selvittää tarkemmin ja ryhtyä toimenpiteisiin vain periaatteellisesti tärkeissä tai syrjinnän uhrin kannalta erityisen merkittävissä tapauksissa.

Valtuutettu nostaa kertomuksessaan esiin käynnissä olevan **yhdenvertaisuuslain osittaisuudistuksen**, joka on tärkeä erityisesti syrjintää kohdanneiden ihmisten oikeussuojan vahvistamiseksi. THL pitää tärkeänä uudistuksia ja ottaa niihin kantaa tarkemmin osana meneillään olevaa lakiehdotuksen lausuntoprosessia.

Viranomaiset yhdenvertaisuuden edistäjinä

THL pitää tärkeänä viranomaistoiminnan ja julkisten palveluiden yhdenvertaisuustyötä ja tukee sitä osaltaan myös omalla toiminnallaan. On valitettavaa kuulla, että useat syrjintäyhteydenotot koskevat nimenomaan viranomaisten tai julkisten palveluiden toimintaa, ja ettei siltikään aktiivinen edistämistyö ole vielä käynnissä kaikissa viranomaisissa. THL seuraa säännöllisesti kuntien tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelun tilaa TEAviisari-kyselyllään. Vuoden 2021 tulosten mukaisesti vain noin puolet Suomen kunnista on laatinut lakisääteiset toimintaansa koskevat yhdenvertaisuussuunnitelmat. **Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelu** on keino määrätietoisesti kehittää, seurata ja arvioida omaa toimintaa yhdenvertaisuuden ja sukupuolten tasa-arvon näkökulmista.

Valtuutettu kiinnittää kertomuksessaan huomiota lainvalmistelun yhdenvertaisuusvaikutusten arviointien vähäisyyteen ja sisällöllisiin puutteisiin. THL tukee valtuutetun näkemystä siitä, että tietoa ja osaamista yhdenvertaisuudesta, syrjinnän kiellosta sekä yhdenvertaisuusvaikutusten arvioinnista on tarpeen ministeriöissä lisätä. THL tukee erityisesti sellaisen **ihmisiin kohdistuvien vaikutusten ennakkoarvioinnin** käyttöönottoa, jossa otetaan huomioon erilaisiin ihmisiin ja ihmisryhmiin kohdistuvien vaikutusten risteävät tarkastelut sekä erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien ihmisryhmien tunnistaminen ja vaikutusten arviointi näiden ryhmien kannalta. Tällaisessa arvioinnissa sukupuoli-, yhdenvertaisuus- ja ihmisoikeusvaikutusten systemaattinen tarkastelu on aina olennaista. THL on osaltaan ollut tukemassa tätä työtä ministeriöille suunnatuilla koulutuksillaan ja materiaaleillaan.

Reetta Siukola

13.4.2022

Yhdenvertaisuus sosiaali- ja terveyspalveluissa

Kuten yhdenvertaisuusvaltuutettu, myös THL pitää sosiaali- ja terveydenhuollon asemaa merkittävänä ihmisten yhdenvertaisuudelle. Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus ja koronapandemia ovat entisestään korostaneet toimivan sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmän ja **yhdenvertaisen palveluiden saatavuuden, saavutettavuuden, laadun ja vaikuttavuuden** merkitystä. Kuormittunut terveydenhuollon järjestelmä ja sen mahdollisuus reagoida nopeasti muuttuvissa tilanteissa on vaikuttanut kaikkiin palveluita käyttäviin, mutta asettanut erityisesti haavoittuvassa asemassa olevat ihmiset vaikeaan asemaan. Esiin ovat nousseet myös pitkään jatkuneet sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisia koskevat ongelmat.

Kuten kertomuksessa todetaan, on sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksessa keskeistä kaikkien Suomessa asuvien palveluntarpeisiin vastaaminen ja hyvinvoinnin tuki. THL katsoo että **asiakas- ja potilaskeskeisyyden toteutuminen** sosiaali- ja terveyspalveluissa on tärkeää yhdenvertaisuuden toteutumiseksi. Sote-uudistuksen tarkoituksena on madaltaa esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalveluiden rajapintoja ja syventää toiminnallista integraatiota. Tämä ei kuitenkaan riitä, vaan myös potilas- ja asiakastasolla ihmisten tarpeet on kohdattava kokonaisvaltaisesti, huomioiden ihmisten yksilölliset tarpeet esimerkiksi palvelutilanteissa. Tämä koskee potilasturvallisuuden sallimissa rajoissa myös erikoissairaanhoidon palveluja.

THL pitää tärkeänä kertomuksen suositusta siitä, että hyvinvointialueiden hyvinvointi- ja palvelustrategioissa huomioidaan kattavasti yhdenvertaisuuslaki, vammaisyleissopimus ja muut yhdenvertaisuuden ja sukupuolten tasa-arvon toteutumista tukevat säännökset. On keskeistä, että sote-palvelujärjestelmä perustuu ammatillisesti tehtyihin arvioihin sekä on kaikille käyttäjilleen yhdenvertainen ja turvallinen. Korjaavien ja tukevien sosiaali- ja terveyspalvelujen lisäksi on tärkeä panostaa terveyserojen syntymekanismien ennaltaehkäisyyn, esimerkiksi tukemalla terveyden lukutaitoa ja positiivista mielenterveyttä. THL pitää kannatettavana suositusta koskien erillisten **hyvinvointialueiden yhdenvertaisuussuunnitelmien** valmistelua. Tätä varten tarvitaan myös tutkimustietoa, joka mahdollistaa väestöryhmittäisen ja alueellisen terveyden ja hyvinvoinnin seurannan.

THL on ollut keskeisessä roolissa koronapandemian aikaisen päätöksenteon tukemisessa. Toimintaa on tarkasteltu pandemian aikana ja tarkastellaan myös sen jälkeen kokemuksista oppien. Kuten kertomuksessa todetaan, jotkin toimista ovat osoittautuneet vaikeiksi eri väestö- ja vähemmistöryhmien kannalta ja näitä vaikutuksia on tarpeen edelleen selvittää. **Pandemian jälkeisen yhteiskunnallisen tilanteen tarkastelu** on yksi laitoksen vuoden 2022 toiminnan painopisteitä.

Erilaisten etäpalvelujen, kuten digitaalisten ja puhelinpalvelujen, määrä on kasvanut nopeasti koronaepidemian aikana. THL pitää tärkeänä, että palveluiden digitalisaatiokehityksessä huomioidaan kattavasti yhdenvertaisuuteen liittyvät kysymykset.

Vammaisten henkilöiden asema ja palvelut

THL kannattaa valtuutetun suositusta siitä, että yhdenvertaisuuslakiin kirjataan YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen velvoitteet **kohtuullisiin mukautuksiin sekä ennakollinen varautuminen vammaisten henkilöiden erityistarpeisiin** kaikille sopivaa suunnittelua käyttäen. Koko väestölle tarjottavat yleispalvelut tulisi toteuttaa siten, että palvelut sopivat lähtökohtaisesti kaikille ja ovat myös vammaisten henkilöiden käytettävissä. Kaikille sopiva suunnittelu sekä esteettömyys ja saavutettavuus osaltaan toteuttavat Agenda 2030:n mukaista

kestävän kehityksen yhteiskuntaa. Samanaikaisesti on huolehdittava siitä, että vammaisilla henkilöillä on oikeus kohtuullisiin mukautuksiin ja oikeuden tulee ulottua myös viranomaisen palveluihin eikä ainoastaan viranomaisessa asiointiin, mutta on myös muistettava, että erityispalveluiden toimivuus on osa palvelukokonaisuutta.

Kuten valtuutetun kertomuksessa tuodaan esiin, **koronapandemia ja sen hallinta** ovat osoittaneet, että erilaisten asumispalveluiden piirissä olevat henkilöt altistuvat muita useammin käytännöille, joissa heidän oikeuksiaan rajoitetaan ilman laissa säädettyä perustetta. Koska kriisitilanteet toisaalta edellyttävät nopeaa reagoimista, erityisesti asumisen palveluissa voitaisiin laatia esimerkiksi varautumissuunnitelmia. Näin vastaavissa kriisitilanteissa voidaan varmistaa muun muassa vammaisten henkilöiden ja ikääntyneiden turvallisuus siten, ettei heidän perusoikeuksiaan rajoiteta lainvastaisella tavalla.

Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksessa THL pitää valtuutetun tavoin tärkeänä, että uudistuksen valmistelussa huomioidaan esteettömyys ja saavutettavuus sekä alueellinen yhdenvertaisuus. Palveluiden järjestämisvastuun siirtyessä hyvinvointialueille on tärkeää varmistaa myös palveluiden jatkuvuus. Erityisesti vammaisten henkilöiden kohdalla tulee huolehtia siitä, että valtakunnan tasolla on riittävä lainsäädäntö ja ohjeistus, jotta heidän oikeutensa riittäviin sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin ei katkea tai muutoin vaarannu. THL:n ylläpitämällä Vammaispalvelujen käsikirjalla voidaan uudistuksen yhteydessä edesauttaa valtakunnallisen yhdenvertaisuuden toteutumista tiedottamalla uudistuvasta lainsäädännöstä ja viranomaisten ohjeistuksista.

Vammaispalvelulainsäädännöstä esitettyjen huomioiden osalta THL yhtyy valtuutetun näkemykseen siitä, että lainsäädännön uudistaminen tulee toteuttaa siten, että vammaisten henkilöiden subjektiivisista oikeuksista palveluihin säädetään riittävän tarkasti. Tämä on tärkeää paitsi yhdenvertaisen soveltamiskäytännön varmistamiseksi, mutta myös sen vuoksi, että päätöksenteon kannalta keskeisimpiä seikkoja ei ratkaista viranomaisten soveltamisohjein, kuten valtuutettukin toteaa. Myös laillisuusvalvojat ovat korostaneet, että ohjeet voivat olla vain lakien ja asetusten säännöksiä täydentäviä, eikä niillä voida rajoittaa yksilön oikeutta lailla turvattuihin palveluihin tai etuuksiin. THL toteaa myös, että uudistusten toteutuksen seuranta ja arviointi on varmistettava valtakunnallisesti, jotta voidaan toteuttaa riittävän nopeasti mahdolliset korjaus- ja muutostoimenpiteet.

THL kannattaa valtuutetun suositusta, että **Tiekartta vammaisten henkilöiden työllistymisen rakenteellisten esteiden purkamiseksi** valmistellaan viipymättä työ- ja elinkeinoministeriön johdolla. Tiekartta tulisi valmistella poikkihallinnollisesti hyödyntäen mahdollisimman laajasti erilaista tilasto- ja tutkimustietoa, jotta saadaan kartoitettua niin asenteista johtuvat kuin rakenteellisetkin esteet vammaisten henkilöiden työllistymiselle.

Saamelaisten yhdenvertaisuus

THL kannattaa yhdenvertaisuusvaltuutetun suositusta, että **saamelaisten sosiaali- ja terveyspalveluiden** turvaamiseksi sote-uudistuksen toimeenpanossa on huomioitava laajasti saamelaisten itsemääräämisoikeus sekä kielelliset oikeudet. THL on osaltaan ollut mukana keskustelemassa saamenkielisten sote-materiaalien käännöksistä Tulevaisuuden sote-keskus -hankkeen, Saamelaiskäräjien, sosiaali- ja terveysministeriön sekä Lapin hyvinvointialueen kanssa. THL pyrkii vahvistamaan yhteistyötä Saamelaiskäräjien kanssa saamelaisasioiden edistämiseksi THL:n toiminnassa.

THL pitää hyvänä yhdenvertaisuusvaltuutetun ehdotusta Saamelaiskäräjälain uudistamisesta saamelaisten itsemääräämisoikeutta vahvistavalla tavalla. Yhdenvertaisuutta lisää myös käynnissä oleva **Saamelaisten totuus- ja sovintokomissio**, jonka tarkoituksena on tunnistaa ja arvioida historiallista ja nykyistä syrjintää. Vaikka selvityksessä ei komissiota mainita, THL pitää tärkeänä, että tätä totuus- ja sovintokomissioprosessia tuetaan myös yhdenvertaisuusvaltuutetun ja eduskunnan taholta. Lisäksi THL pitää tärkeänä, että saamelaisille tarjotaan tähän prosessiin liittyvää psykososiaalista tukea Lapin Sairaanhoitopiirin esiselvityksen mukaisesti. Aidosti sitoutuneesta totuus- ja sovintokomissioprosessista on hyviä kansainvälisiä kokemuksia. Näiden kokemusten mukaan menneisyys on käytävä läpi ja siitä on otettava vastuu, jotta yhdenvertaisuus on mahdollista toteutua tulevaisuudessa.

Ulkomaalaisten asema ja oikeudet

Paperittomuutta käsitellään erityisesti oleskeluvan virallistamisen ja palautusprosessien kehittämisen näkökulmista. Kuten valtuutettu toteaa, myös sosiaali- ja terveydenhuolto on keskeisessä asemassa ihmisten yhdenvertaisuudelle. Tällä hetkellä on meneillään lakiuudistus, jonka keskeisenä tavoitteena on turvata ja laajentaa paperittomien ja paperittomien kaltaisessa tilanteissa olevien Suomessa pidempään oleskelevien henkilöiden oikeutta välttämättömiin julkisiin terveyspalveluihin riippumatta siitä, minkä hyvinvointialeen alueella henkilö oleskelee. THL kannattaa lämpimästi **paperittomien terveyspalvelujen** oikeuksien laajentamista kiireellisestä hoidosta välttämättömän hoidon palveluihin ja toivoo, että tilanne huomioidaan hyvinvointialueilla jo ennen lain voimaan tuloa. Kansallisesti sovitut yhteiset käytännöt voisivat olla tarpeen muun muassa tunnistusmerkinnöissä.

THL jakaa yhdenvertaisuusvaltuutetun suosituksen, että lapsen etujen ja oikeuksien on toteuduttava myös ulkomaalaisasioissa täysimääräisesti. Yhdenvertaisuusvaltuutettu nostaa kertomuksessaan esiin lapsen oikeuden perheeseen ja siinä esiintyvät monet puutteet ja esteet. THL näkee erittäin tärkeänä, että **lapsen oikeus perheeseen** turvataan.

THL kannattaa yhdenvertaisuusvaltuutetun suositusta, että **syrjintää ja rasismia koskevan tiedon** keruulle on luotava rakenteet ja turvattava resurssit. Olennaista on rahoituksen pitkäjänteisyys: perusraportointia syvempi syrjintätiedon analyysi on nykyisellään usein erillisrahoituksen varassa. Monipuolinen tutkimus on aikaa vievää, ja tämä voi olla ristiriidassa muiden syrjinnän seurantaa koskevien vaatimusten kanssa. THL on osaltaan ollut mukana tuottamassa tutkimustietoa syrjintäkokemusten yleisyydestä ja yhteydestä hyvinvointiin eri väestöryhmissä, ja on parhaillaan kehittämässä verkkokoulutusta antirasismista ammattilaisille.

Ihmiskaupan vastainen työ ja uhrien auttaminen

Ihmiskauppa on vakavaa rikollisuutta, ja sen torjumiseen ja vähentämiseen tähtäävät toimet ovat tärkeitä. THL pitää tärkeänä **sosiaali- ja terveydenhuollon näkökulman** vahvempaa huomioon ottamista ihmiskaupan vastaisessa työssä.

THL:n viime vuonna (2021) laatiman selvityksen sekä sosiaali- ja terveysministeriön aiemman ihmiskauppaa sote-näkökulmasta tarkastelleen selvityksen (2003) mukaan sosiaali- ja terveydenhuollossa arvioidaan ja vastataan asiakkaiden palvelun- ja hoidontarpeisiin huolimatta siitä, täyttyvätkö tietyn rikoksen tai ilmiön tunnusmerkit. Tämä on edellytys sille, että palvelut toimivat matalalla kynnyksellä ja vastaavat yksilöllisiin tarpeisiin. THL:n selvityksessä nousivat esiin erityisesti vuonna 2015 voimaan tulleen vastaanottolain muutosten seuraukset, jotka näyttäytyivät sote-näkökulmasta monilta osin uhrien asemaa ja oikeuksia heikentävinä.

THL totesi selvityksen perusteella, ettei palvelujärjestelmässä ilmeneviä puutteita voi eikä ole tarkoituksenmukaista korjata säätämällä yksittäisestä ihmiskaupan uhrien asumispalvelusta. Vaikka THL:n selvityksen tulokset eivät puolla erillisistä asumispalveluista säätämistä, on selvityksessä annettu useita **suosituksia, joiden avulla voidaan parantaa ihmiskaupan uhrien asemaa** asumis- ja muiden sote-palveluiden saajina. Ihmiskaupan uhreja koskevan erillislain valmistelutyössä THL:lle syntyneen käsityksen mukaan sote-järjestelmän sisälle ei ollut yksilöiden avunsaannin tai toimivan palvelujärjestelmän kokonaisuuden näkökulmasta tarkoituksenmukaista eriyttää omia rakenteita ihmiskaupan uhreja varten. Lainsäädäntötyöryhmässä esitetty malli olisi myös edellyttänyt sote-järjestelmään sellaisia “erityisiä toimintatapoja”, jotka olisivat tarkoittaneet sote-rakennetta perustavanlaatuisesti määrittävistä salassapitosäädöksistä poikkeamista ihmiskaupan uhrien kohdalla.

Valtuutettu esittää kertomuksessaan, että ihmiskaupan näkökulmasta olennaista on tarkastella yhteiskunnan katvealueita, kuten eri tavoin näkyvää **huono-osaisuutta** ja että ihmiskaupan uhrien tunnistaminen on välttämätöntä, jotta vakaviin rikoksiin voidaan puuttua. THL näkee tarpeelliseksi tuoda esiin, että monimutkaisten yhteiskunnallisten ilmiöiden tarkastelu yksittäisen rikoksen torjunnan näkökulmasta vie huomion pois rakenteellisista tekijöistä, jotka mahdollistavat haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten hyväksikäytön. Valtuutetun esiin nostamat ryhmät ovat erityisesti kunnallisessa sosiaalihuollossa kohdattavia asiakasryhmiä (esim. asunnottomat, päihdeongelmaiset henkilöt). Vaikeissa elämäntilanteissa elävien, usein marginalisoituneiden ihmisten tilanteiden määrittely rikosoikeudellisin perustein ei ratkaise heidän ongelmiaan.

THL katsoo, ettei ihmiskaupan tunnistaminen ei ole avain yksilöiden oikeuteen saada sote-palveluita. Valtuutettu viittaa **ihmiskaupan uhrin erityisasemaan**, jolla viitataan usein oikeuksiin, jotka henkilö saa, jos hänet hyväksytään ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän asiakkuuteen. Lain tasolla ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän asiakkuus laajentaa yksilön oikeuksia sote-palveluihin kuitenkin vain niin kutsuttujen paperittomien kohdalla.

THL kiinnittää sosiaali- ja terveysvaliokunnan huomiota siihen, että Norjassa sosiaalityöntekijät ovat tunnistaneet viime vuosina vähemmän ihmiskaupan uhreja tultuaan tietoiseksi tunnistamiseen mahdollisesti liittyvistä haittavaikutuksista tai siitä, että tunnistamisella ei ole aina positiivisia vaikutuksia asiakkaan tilanteeseen. Myös Suomessa kuntien palveluissa kohdataan paperittomia henkilöitä, joiden tilanteessa on viitteitä ihmiskaupasta, mutta heidän auttamiseensa tarkoitettu järjestelmä ei ole turvallinen vaihtoehto. Jos ihmiskaupan uhrien tunnistamista edellytetään sote-palveluissa, tulee varmistaa, että **tunnistamisen oikeusvaikutukset** ovat ennakoitavat ja selkeät ja että menettely perustuu tieteellisesti tutkittuun tietoon.

THL pitää välttämättömänä, että STM:n hallinnonalan näkökulma ihmiskaupan uhrien oikeuksien toteutumiseen sekä erityisesti lasten suojelun periaatteet tuodaan poikkihallinnollisessa tarkastelussa esiin omana, itsenäisenä kokonaisuutenaan.

Pääjohtaja Markku Tervahauta

Johtaja Tiina Laatikainen